

Kirsi Vainio-Korhonen & Mikael Korhonen

WÄÄRENTÄJÄ GRANDELLIN

elämä ja

LANKEEMUKSET

W S O Y

Kirsi Vainio-Korhonen & Mikael Korhonen

**WÄÄRENTÄJÄ
GRANDELLIN**

— *elämä ja* —
LANKEEMUKSET

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ
HELSINKI

Tämän kirjan kirjoittamista ovat tukeneet
WSOY:n kirjallisuussäätiö, Suomen tietokirjailijat ry, Taiteen edistämiskeskus ja
Svenska litteratursällskapet i Finlandin rahoittama Förfalskarna-hanke.
Etukannen taideteos Johan Knutson: Hevosmarkkinat Porvoossa (1845),
valokuva Museokuva / Porvoon museo.
Takakannen kuva Sörmlands museums samlingar,
kuvan muokkaus Ville Laihonon.

© TEKIJÄT JA WSOY 2024

GRAAFINEN SUUNNITTELU VILLE LAIHONEN

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

ISBN 978-951-0-50684-4

PAINETTU EU:SSA

SISÄLLYS

7	<i>Määränpäänä Siperia</i>
16	<i>Rakastava perhe</i>
24	<i>Kotoa häädetyt</i>
30	<i>Laudaturin rippilapsi</i>
40	<i>Siivo renki</i>
46	<i>Tilaisuus teki varkaan</i>
56	<i>Hännystakki ja viinatynnyri</i>
66	<i>Murhapoltto vai vahinkovalkea</i>
72	<i>Johan Petter Normanin murha</i>
80	<i>Seteleitä käymälässä</i>
92	<i>Väärentäjien paratiisi</i>
104	<i>Linnavangin kotiinpaluu</i>
110	<i>Sotamies Björnin tapaus</i>
122	<i>"Sikakoira"</i>
134	<i>Velkaisen miehen tytär</i>
142	<i>Turun palon köyhät uhrit</i>
148	<i>Nuppineuloja, korvakoruja ja väärennettyjä seteleitä</i>
156	<i>"Siin on koko minun elämäni"</i>
164	<i>Köyhän miehen ääni ei kuulu</i>
172	<i>Kuolemantuomio</i>
184	<i>Jäljet katoavat Siperiaan</i>
190	<i>"Todennäköisesti hukkunut"</i>
194	<i>Elämä ja lankeemukset</i>
202	<i>Viitteet</i>
220	<i>Lähteet</i>
238	<i>Henkilöhakemisto</i>

CARL GRANDELLIN SUKUPUU

CARL GRANDELLIN ISÄN VANHEMMAT

LAMPUOTI

Erik Juhonpoika

S. 1743 KEMIÖ K. 1792 KEMIÖ

-

Kaisa Matintytär

S. 1753 KEMIÖ K. ?

CARL GRANDELLIN ÄIDIN VANHEMMAT

LAMPUOTI, TORPPARI

Erik Kustaanpoika

S. 1742 KEMIÖ K. ?

-

Liisa Antintytär

S. 1747 KEMIÖ K. ?

CARL GRANDELLIN VANHEMMAT

LAMPUOTI, TORPPARI

Johan Erikinpoika

S. 1771 KEMIÖ K. 1832 PERNIÖ

-

Maria Erikintytär

S. 1770 KEMIÖ K. 1839 PERNIÖ

CARL GRANDELL JA HÄNEN SISARUKSENSA

RENKI

Johan Juhonpoika

S. 1796 K. ?

RENKI, VÄARENTÄJÄ

*Carl Juhonpoika
Grandell*

S. 1793 K. VIIHEISTÄÄN 1848

SIPERIA

RENKI

Isaac Juhonpoika

S. 1798 K. ?

PIIKA

*Maja Stina
Juhontytär*

S. 1800 K. ?

PIIKA

Tredrika Juhontytär

S. 1803 K. ?

TORPPARI

Israel Juhonpoika

S. 1805 K. ?

PIIKA

Gustava Juhontytär

S. 1807 K. ?

PIIKA

Levisa Juhontytär

S. 1810 K. ?

PIIKA

Sophia Juhontytär

S. 1815 K. ?

Sukupuun lähteenä ovat Kemiön ja Perniön kirkonarkistot.

MÄÄRÄNPÄÄNÄ SIPERIA

LÄMPÖTILA OLI nollan tietämissä. Maaliskuu 1837 oli puolessa välissä, mutta keväisemmät säät antoivat vielä odottaa itseään. Viipurin linnan portinpielessä hytisi melkoinen pelätti mieheksi. Jalkoihin oli taottu paksut rautakahleet, joiden painoa hän kannatteli vyötäisille kiinnitetyllä nahkavyöllä.

Miehen sarkaiseen talvitakkiin oli karkaamisen estämiseksi ommeltu värikkäitä tilkkuja. Samasta syystä puoli päätä oli ajeltu paljaaksi, kuten Venäjällä oli tapana. Jykeväkin hänen täytyi olla, koska vain ne, jotka jaksoivat raskaan kahlemarssin Siperiaan, lähetettiin pakkotyöhön keisarikunnan itäiseen erämaahan.

Mies oli Carl Grandell, neljäkymmentäkolmevuotias entinen renki Perniöstä. Hänet oli viikkoa aiemmin lähetetty Turusta vankikyydillä kohti itää. Nyt 14. maaliskuuta 1837 matka jatkuisi Viipurista vankisaattueessa kohti Kaakkois-Siperiassa sijaitsevia pahamaineisia Nertsinskin hopea- ja lyijykaivoksia.¹ Edessä olisi kaksikymmentä vuotta rautakangen ja moukarin heiluttelua maanalaisissa kaivoskäytävissä. Nuorista vangeista vain harva selvisi raadannasta elävänä, joten jo keski-ikäisen miehen näkymiä ei voinut pitää hyvinä. Kotimaataan hän ei enää näkisi, sen hän varmasti tiesi. Rangaistusajasta hengissä selvinneet saivat poistua pakkotyöpaikastaan, mutta he joutuivat

jäämään loppuiäkseen poliisin valvonnan alaisiksi siirtolaisiksi Siperiaan.²

Grandell oli istunut Suomen eri vankiloissa jo vuodesta 1833, mutta nyt alkavasta matkasta hän oli yrittänyt välttyä anomalla rangaistuspaikkansa siirtoa Siperiasta johonkin suomalaisen linnoitukseen. Armoa ei kuitenkaan herunut. Grandell oli tuomittu 1835 Turun hovioikeudessa setelien väärentämisestä kuolemaan. Teko oli vanhastaan majesteettirikokseen verrattava törkeä loukkaus hallitsijaa vastaan. Jokaisessa setelissä siitä muistutti kolikko teksti: ”Se, joka tätä seteliä apinoi, hirtettäköön.”³

Vuodesta 1826 teloitukset oli kuitenkin korvattu koko Venäjän keisarikunnassa elinikäisellä pakkotyöllä. Siksi myös Carl Grandellin hirttotuomio oli muunnettu pakkotyöksi Siperiassa. Suomessa iäkkäät ja sairaat kuolemaantuomitut sovittivat tekonsa kotimaan linnoituksissa tai vankiloissa. Nuoret ja terveet rikolliset, jotka fyysisesti kestivät raskaan kuljetuksen, lähtivät sen sijaan pakkotyöhön Siperiaan. Miehet passitettiin kaivoksiin ja linnoitustöihin ja naiset Itä-Siperian viinanpolttimoihin ja verkatehtaisiin. Jalan taitettu yli 7 000 kilometrin mittainen matka saattoi kestää pari vuotta.⁴

Grandellin kohtalotoverit olivat murhamiehiä, mutta hän itse oli ensimmäisiä Siperiaan lähetettyjä suomalaisia rahanväärentäjiä. Nuoruusvuosilta hänellä oli kontollaan varkauksia, ja häntä oli luultu murhapolttajaksi ja syylliseksi salavuoteuteen. Lisäksi häntä oli syytetty asiakirjaväärennöksistä ja väärän rahan levityksestä, mutta pitävien todisteiden puuttuessa nämä jutut olivat rauenneet. Setelien väärentämisestä hän jäi kuitenkin kiinni itse teossa. Varkauksista hänet oli tuomittu kahdesti ankarimpaan raipparangaistukseen ja kerran pakkotyöhön Viaporin linnoitukseen. Tutkintavankeudessa hän oli istunut

useita kertoja ja rahojen väärentämisestä myös määräämättömän ajan tunnustusvankeudessa, jonka aikana vankilan pappi painosti hänet tunnustamaan rikoksensa.

Grandellin kanssarikollisena tuomittiin kulkukauppias Lovisa Herlin, joka väitti oikeudessa olevansa Grandellin kihlattu. Epäilyksenalainen oli myös sotamies Gustav Björn, joka oli Grandellin tuttu vuosien takaa. Länsisuomalaiseen tapaan kaikki kolme olivat syntyneet maalaislapsina ilman sukunimeä – Carl Juhonpoikana, Hedvig Lovisa Jaakontyttärenä ja Johan Gustav Juhonpoikana. Sukunimet Grandell, Herlin ja Björn he ottivat vasta aikuisina.

Ennen itsenäisyyden aikaa Suomessa ei ollut sukunimiä koskevaa lainsäädäntöä. Vielä 1800-luvulla kukin sai kutsua itseään mielensä mukaan ja vaihtaa sukunimeä omalla ilmoituksella, milloin halusi. Erityisesti läntisessä Suomessa valtaosa ihmisistä kantoi kehdestä hautaan vain niin sanottua isännimeä Matinpoikina ja Juhontyttärinä. Vaikka etenkin kaupunkilaisilla oli varsinaisia sukunimiä, jotka periytyivät sukupolvelta toiselle, periytyminen perustui tapaoikeuteen. Maaseudulla kesti pitkään ennen kuin sukunimi miellettiin perheen tai suvun perinnölliseksi tunnukseksi. Vielä 1800-luvulla rahvas koki sukunimen irralliseksi ja vaihtuvaksi, lisänimen kaltaiseksi. Oli jokaisen oma asia, millaisen nimen otti käyttöönsä.⁵ Kolmikosta Björn käytti elämänsä aikana isännimensä ohella kolmea erilaista sukunimeä.

Carl Grandellin ja Lovisa Herlinin elämänjuoksussa on välillä suoranaisia veijaritarinan piirteitä, mutta samalla heidän vaiheensa ovat osa 1800-luvun alun suomalaisen yhteiskunnan sosiaalihistoriaa ja etenkin vähävaraisen väestönsosan arkielämää. Asiakirjojen ja rahojen väärennökset olivat 1800-luvun alkupuolella murhiin verrattavia raskaita rikoksia valtiota

tai kruunua vastaan. Ne vaativat aina ylemmän oikeusasteen eli hovioikeuden tutkinnan ja tuomion. Jokaisen oikeuskäsittelyn yhteyteen liitettiin kirjallinen todistusaineisto, tässä tapauksessa väärennetyt asiakirjat ja setelit sekä syytettyjen ja tuomittujen valitukset ja anomukset. Oikeudenkäynnin aikana tuomioistuin pyrki selvittämään, keitä väärentäjät olivat. Oikeus kiinnitti huomiota myös itse väärennökseen ja yritti ratkoa, millaisin materiaalein ja välinein sen teko oli ylipäätään onnistunut. Juttujen yhteyteen arkistoituja väärennöksiä ei ole aiemmin tunnettu eikä käytetty tutkimuksen lähteenä.

Väärennystapausten taustalla oli toisaalta 1800-luvun alkupuolen suomalaisen yhteiskunnan laajeneva kirjallistuminen ja toisaalta viranomaisten kasvava tarve kontrolloida etenkin vähänvaraisten ihmisten liikkeitä ja työntekoa. Köyhät tarvitsivat kirjoitettuja papintodistuksia tai päästökirjoiksi kutsuttuja työtodistuksia, jotka kertoivat, mistä he tulivat ja minne he olivat menossa ja olivatko he hyvämaineisia työntekijöitä. Joskus riidat ja pahatapaisuus estivät tällaisten todistusten saannin laillisin keinoin. Joskus taas ihmiset halusivat pitää piilossa erilaiset rikkeensä, jotka olisivat paljastuneet aidosta todistuksesta. Varattoman väen rahanväärennysyrityksiä lisäsivät Suomessa sekavat rahaolot: rinnakkain käytettiin sekä ruotsalaista että venäläistä setelirahaa.⁶

Keitä 1800-luvun alkupuolella toimineet väärentäjät olivat? Mikä oli heidän sukupuolensa, ikänsä, äidinkieltensä, koulutuksensa ja ylipäätään sosiaalinen taustansa? Oikeuskäsittelyjen kuluessa kävi usein ilmi, että kirjoitustaidoton syytetty oli törmännyt väärennyspalveluja tarjoavaan kirjuriin lähes sattumalta, maantiellä, markkinoilla tai vaikkapa tutkintavankeudessa.⁷ Joskus oikeus yritti selvittää väärennöksen laatijan henkilöllisyyttä pakottamalla syytetyn erilaisiin kirjoituskokeisiin,

joiden tuloksia verrattiin väärennösten käsialaan. Toisinaan väärin rahojen teon ja levityksen taustalla oli jonkinlainen joukkio. Miesten lisäksi mukana saattoi olla naisia ja lapsia.

Tämän kirjan päähenkilöitä ovat torpanpoika, renki, irtolaismies, varas, tunnustusvanki ja lopulta Siperiaan karkotettu Carl Grandell ja hänen rikoskumppaninsa, talontytär, piika, kulkukauppias, tunnustusvanki ja irtolainen Lovisa Herlin. Grandellin ja Herlinin kiehtovat elämäntarinat herättävät monia kysymyksiä. Miten heistä tuli väärentäjiä? Millaisissa oloissa he kasvoivat aikuisiksi? Kävivätkö he kenties lapsina koulua? Millaisia ihmissuhteita he solmivat elämänsä aikana? Miten ja milloin he alkoivat syrjäytyä yhteiskunnasta? Miksi Grandellissa puhkesi tyytymättömyys, suoranaisten kapinainen henki ja viha, joka huipentui rikokseen entisellä kotitilalla? Milloin ja millaisin välinein Grandell alkoi väärentää erilaisia todistuksia ja rahaa? Miten perheenjäsenet, sukulaiset, tuttavat, ystävät ja seurustelukumppanit kietoutuivat Grandellia vuosia ympäröineeseen rikkeiden ja rikosten verkkoon? Missä ja milloin Grandellin ja Herlinin tiet kohtasivat? Ja ennen kaikkea, miksi on tärkeää kertoa kahden tuiki tavallisen ihmisen tarinat?

Väärentäjänä Carl Grandell oli ristiriitainen persoona, rikollinen huijari, joka oli samalla lahjakas itseoppinut. Torpanpoika hallitsi ruotsin ja suomen kielen ja osasi kirjoittaa, mikä oli harvinaista 1800-luvun alun Suomessa. Grandell käytti kuitenkin taitojaan väärin ruotsinkielisten asiakirjojen ja ruotsalaisten setelien väärentämiseen. Lovisa Herlin paljastui oikeudenkäyntien aikana niin ikään suomea ja ruotsia osavaksi maalaisnaiseksi, joka lopulta tunnusti osaavansa lukea käsin kirjoitettua tekstiä.⁸

Grandell ja nähtävästi myös Lovisa Herlin osasivat sekä lukea että kirjoittaa. Tästä huolimatta heistä vain Grandell on jättänyt

jälkeensä jotain omakätistä, muutaman rivin kolmeen eri asiakirjaan. Yksi merkinnöistä on hänen allekirjoituksensa, jonka hän joutui rahanväärennysjuttuun sotkeutuneena antamaan käsialanäytteenä Turun kämnerinoikeudelle helmikuussa 1830.⁹ Toinen on väärennetty päästökirja, jonka Grandell kiisti tehneensä ja jota ei voitu tuomioistuimessa todistusten puutteessa aukottomasti liittää häneen.¹⁰ Vertailu edellä mainittuun allekirjoitukseen kuitenkin osoittaa päästökirjan hänen kirjoittamukseen. Samanlainen vertailu paljastaa kolmannen epäilyä herättäneen todistuksen Grandellin kirjoittamaksi.¹¹

Kaikki muut Carl Grandellin ja Lovisa Herlinin elämästä kertovat lähteet ovat viranomaispapereita, hovioikeuden akteja ja tuomioluettelaita, käräjäpöytäkirjoja ja kirkonarkistojen merkintöjä kasteista, vihkimisistä, hautaamisista, rippikoulusta, kristinopintaidosta, lukutaidosta, ehtoollisella käynneistä, muutoista sekä raippa- ja vankeusrangaistuksista. Vaikka tieto on pirstaleista, se muodostaa eräänlaisen historiallisen palapelin, josta paloja yhdistelemällä paljastuu kokonaisempi kuva menneisyydestä. Yksityiskohtaisesti ja intensiivisesti lähilukien tästä aineistosta saa tietoa Grandellin ja Herlinin lapsuudesta, heille läheisistä ja tärkeistä ihmisistä, heidän ensiaskeleistaan nuorina aikuisina ja lopulta heidän sekaantumisestaan ja sotkeutumisestaan yhä vakavampiin rikoksiin. Menetelmänä lähiluku tarkoittaa palaamista lähteiden äärelle useita kertoja. Jokaisella lukukerralla nousee esiin uusia asioita ja uusia näkökulmia, jotka syventävät, muuttavat ja joskus jopa kumoavat aiempia havaintoja. Samalla lähteitä lukiessa ”mennään ikään kuin yksityiskohdista kokonaisuutta ja kokonaismerkitystä kohti.”¹²

Joskus nykyihminen voi astua sisälle siihen historialliseen maisemaan tai tilaan, jossa Carl Grandell ja Lovisa Herlin

ovat aikanaan eläneet ja vaeltaneet. Carl Grandellin syntymäkylästä, Kemiön Strömmasta, ei ole enää jäljellä mitään vuoden 1800 tienoilta säilynyttä. Maantie Perniöstä kiemurtelee kuitenkin yhä samasta kohtaa Strömman virran ylitse kohti Kemiön kirkonkylää kuin Grandellin ottaessa ensiaskeleitaan. Samoin Perniön keskiaikainen harmaakivikirkko on edelleen samalla kirkonmäellä kuin Grandellin eläessä ja Rungon pitkä, puinen kestikievari samalla mäennyppylällä Piikkiössä kuin Herlinin kulkiessa kaupustelumatkoillaan Turun ja Helsingin väliä.

Yksi Grandellin perheen asumuksista, Fårbergin kalastajatorppa Perniön Laukan kylässä, on niin ikään jäljellä, joskin moneen kertaan korjatussa ja muokatussa muodossa. Turun linnan esilinnan muhkea pyöreä torni kätkee yhä sisäänsä vankisellejä, joiden järeistä rautaovista museokävijä voi astua sisään Grandellin vankihuoneisiin ja ihmetellä puulavereita ja moninkertaisin kalterein varustettuja ikkunoita. Samoin kuljija voi edelleen koskettaa Viaporin linnavankilan seiniä Suomenlinnan Hamilton-Polhemin kurtiinissa Susisaaren luoteiskulmassa. Lappeenrannan kehruhuoneena 1800-luvulla tunnettu naisvankila on saanut uuden elämän ravintolana, jonka tiiliseinäisessä kabinetissa harva tietää istuvansa naisvankien entisessä ulkohuussissa.

Näistä pienistä palasista, asiakirjoista, rakennuksista ja maisemasta, on ollut mahdollista rakentaa henkilölähtöistä historiantutkimusta ja koota Carl Grandellin ja Lovisa Herlinin elämäntarina – kaikkine aukkoineen. On toki selvää, että osa heidän elämänvaiheistaan jää historian hiljaisuuksien peittoon. Kaikki kysymykset eivät saa tyhjentäviä vastauksia eikä sirpaleisen aineiston pohjalta voi täysin ymmärtää menneisyyden ihmisten tekemiä valintoja. Historiantutkija voi kuitenkin

kertoa lukijalleen, millä perusteella hän on omat tulkintansa ja johtopäätöksensä tehnyt.¹³

Tiedonmurusia eritellen ja vertaillen voi pohtia Grandellin ja Herlinin kokemuksia ja ajatuksia heitä ympäröivästä maailmasta sekä miettiä niitä vaikutuksia, joita heidän teoillaan oli toisiin ihmisiin. Samalla on tärkeää tuntea se aika ja kulttuurinen ympäristö, jossa he elivät, ja ne asiat, jotka vaikuttivat heidän valintoihinsa eri elämänvaiheissa. Heidän ihmissuhteidensa verkosto tarjoaa omat häivähdyksensä heitä koskettaneesta hyvästä ja pahasta, onnesta ja eripurasta.¹⁴

Lähiluvun rinnalla voi lähteitä laajasti lukemalla pyrkiä ymmärtämään sitä, miten ihmisiä ympäröineet ilmiöt ovat vaikuttaneet heidän tekoihinsa, ajatuksiinsa ja tunteisiinsa. Näin voi parhaiten tehdä menneisyyden ihmisille oikeutta, myös Carl Grandellin ja Lovisa Herlinin kaltaisille lakeja rikkoneille.

Hollantilainen historiantutkija Antoon De Baets on todennut, että elävien tulee kunnioittaa esityksissään kuolleiden mennyttä ihmisyyttä, vaikka kuolleilla ei enää ole elävien kaltaisia tarpeita, oikeuksia tai velvollisuuksia.¹⁵ Carl Grandell ja Lovisa Herlin tekivät väärennysrikoksia, mutta he eivät tietenkään syntyneet väärentäjiksi vaan rahvaan lapsiksi lounais-suomalaiselle maaseudulle. Heidän elämänpolkunsu ehdot saneli aika, joka ei tuntenut eikä olisi edes käsittänyt ihmisten, säätyjen tai sukupuolten välistä tasa-arvoa. Kertomalla Carl Grandellin ja Lovisa Herlinin elämäntarinat ja pyrkimällä ymmärtämään heitä, torpan poikaa ja palvelusnaista kaikkinen särmineen ja rosoineen, voimme kohdella heitä kunnioittavasti. Kirjailija Sirpa Kähkönen kiteytti marraskuussa 2023 julkaisemassaan Facebook-kirjoituksessa tämän pyrkimyksen hienosti, kun hän kysyi, miksi väärin tekevää ihmistä pitäisi ymmärtää: ”Jos ymmärtäminen tarkoittaa sen selvittämistä,

miksi tapahtui niin kuin tapahtui, tekojen kohde / kokija pääsee tarkastelemaan tilannetta muustakin kuin uhrin näkökulmasta. [--] Ymmärtäminen ei tarkoita pahan siunaamista.”

Kun lähteiden intensiivinen lukeminen yhdistetään vielä aiemman tutkimuskirjallisuuden havaintoihin, tämä vuoropuhelu synnyttää runsaasti uutta tietoa menneisyyden ihmisten elämästä ja arjesta. Vaikka tuomiokirja-aineisto kuvaa ensisijaisesti jotain poikkeuksellista, rikoksia, rikkomuksia ja riitoja, sisältävät kantajien ja vastaajien todistukset samalla runsaasti ohimeneviä viittauksia jokapäiväiseen elämään, työhön, vapaa-aikaan, ihmissuhteisiin, tunteisiin ja pelonaiheisiin. Myös se, mistä lähteet vaikenevat, mistä niissä ei puhuta, voi kertoa yllättävän paljon ihmisten elämäkulusta.

Lopuksi tutkimusmetodiksi muodostuu historian tutkijan oma osaaminen ja kokemus. Jos ihmisistä on jäänyt jäljelle vain satunnaisia tiedonmurusia, näiden murujen asettaminen erilaisiin asiayhteyksiin vaatii tutkijalta vuosikymmenien kokemuksen lähdeystä. Vasta kun tuntee laajasti, millaisia ajatuksia ja näkemyksiä 1800-luvulla eläneellä ihmisellä oli tai saattoi olla, voi huomata kirkkoherrojen tai tuomarien tekemissä merkinnöissä pieniä poikkeamia tai murtumia, jotka kertovat jostakin tutkittavan ajan valtavirrasta eroavasta tai epätyypillisestä. Tällainen erityisyys tai muunkaltaisuus saattaa avata tulkinnallisia polkuja, joiden kautta niin sanotun tavallisen ihmisen mielenmaisema voi avautua tutkijalle ja lukijalle uudella ja yllättävällä tavalla. Carl Grandellin suotuisasti alkaneen elämän suisti lopulta raiteiltaan hänen vanhempiansa koettelemukset, nukkuvan juopon liivintaskusta vierähtänyt lompakko ja Ströman ratsutilan palosta pelastettu viinatynnyri. Lovisa Herlinin toiveet särkyivät Turun palon raunioihin.

RAKASTAVA PERHE

CARL GRANDELLIN elämä sai alkunsa keskellä kylmintä talvea 1793. Hänen vanhempansa olivat naapuritalojen lapsia, jotka olivat tunteneet toisensa pienestä pitäen. Carlin isä oli Kemiön Strömman ratsutilan¹⁶ kaksikymmentäkaksivuotias esikoispoika Johan Erikinpoika.¹⁷ Perhe oli vuokrannut lampuoteina¹⁸ ratsutilaa usean sukupolven ajan. Carlin isänisä oli kuollut edellisenä syksynä vain neljäkymmentäneljävuotiaana kuumetautiin¹⁹, ja kotitilan vuokrasopimus oli Carlin syntyessä leskeytyneen isänäidin nimissä. Carlin äiti oli naapuritilan, Strömman Kvarnbackan lampuodin saman ikäinen esikoistytär Maria Erikintytär. Hänen vanhempansa olivat vielä elossa.²⁰ Strömman kylän kolmas talo oli nimeltään Västerstuga, ja sekin oli vuokralla.

Tilojen ohella Strömman kylässä oli muutamia torppia. Kylä sijaitsi Kemiön saaren ja Perniön rajalla, mantereen puolella Strömman virran partaalla. Kemiön kirkonkylälle oli taivalta kymmenisen kilometriä ja Mathildedalin, Teijon ja Kirjakkalan ruu-keille linnuntietä parisen kymmentä kilometriä. Strömman oli merkittävä meri- ja maaliikenteen risteys, jonka kautta Kemiön kirkolta lähtevä maantie kulki Perniöön, jossa tie yhtyi maan pääväylään, Turun ja Viipurin väliseen Suureen Rantatiehen. Strömman kohdalla tien käyttäjät ylittivät kapean virran lauttaproomulla.²¹

Tällä seudulla, noin kymmenen kilometrin säteellä syntymäpaikastaan Carl Grandell tai Carl Juhonpoika, joka oli hänen syntymänimensä, vietti koko elämänsä yhtä renginpestiä ja muutamaa vankilavuotta ja Siperiaan karkotusta lukuun ottamatta. Hän oli ruotsinkielinen, mutta aikuisena hän kertoi osaavansa puhua, lukea ja kirjoittaa myös suomea. Tämä oli luontevaa pojalle, joka kasvoi aikuiseksi kielirajalla: Kemiö oli ruotsinkielistä aluetta, mutta Perniön asukkaat olivat joitakin kyliä lukuun ottamatta suomenkielisiä.

Kylän kaiken maan omisti lähellä sijainnut Teijon ruukki. Strömman lampuodit maksoivat vuokransa päivätöillä ja toimittamalla ruukin masuunin polttoaineeksi puuhiiltä ja metsistään tukkeja Teijon sahalle. 1700-luvun lopulla kylän kolmessa talonpoikaistalossa ja Strömman saaren viidessä torpassa asui kuutisenkymmentä miestä, naista ja lasta, myös pitäjänräätäli, rakuuna ja krouvarilautturi perheineen.²²

Etenkin torpissa elettiin ahtaasti. Räätelintorpissa asui räätelin ja tämän vaimon lisäksi tytär ja pojan viisihenkinen perhe. Krouvitorpassa elo oli vielä tiiviimpää, kun sen ainoan lämmitettävän huoneen jakoivat niin ikään kaksi perhekuntaa, yhteensä kymmenen ihmistä. Strömman kylän rakennuksista ei ole jäänyt jäljelle mitään, mutta Strömman ratsutilan päärakennuksessa oli varmasti ison lämpimän tuvan lisäksi muutamia lämmitettäviä kamareita. Kooltaan kylän lampuotien viljelemät maat vastasivat tuon ajan keskikokoista talonpoikaistilaa, jonka viljelyala oli viitisen hehtaaria. Karja laidunsi kesäisin tilojen mäkisissä ja kivisissä metsissä. Talven varalle niille niitettiin luonnonheinää ja meriruokoa.²³

Isänsä paikalle pian astuva Johan Erikipoika, Carlin isä, oli nuori mutta kuitenkin juuri ja juuri täysi-ikäinen ja naimakelpoinen. Carlin äiti Maria Erikintytär oli niin ikään

talonpoikaismorsiameksi yhtä nuori, mutta parin ilman kihlausta alkanut raskaus pakotti perheet kiirehtimään vihkimistä. Yleensä suomalaiset avioparit olivat Johania ja Mariaa vanhempia, kun he solmivat ensimmäisen liittonsa lähemmäs kolmikymppisinä.²⁴

Johanilla ja Marialla ei kuitenkaan ollut aikaa odottaa. He ottivat ensimmäiset kuulutukset kesäkuun alussa, jolloin Maria nähtävästi tiesi varmuudella olevansa raskaana. Häitä tanssitiin juhannusaattona samassa kuussa. Esiaviollinen seksi ei ollut tavatonta 1700-luvun maaseudulla, ja jos se johti avioliittoon, se ei nostanut sen kummempia vastalauseita. Maria ja Johan olivat lähtöisin samanlaisista oloista, ja perheet tunsivat toisensa entuudestaan, joten vihkitilaisuudesta tuli kotipitäjän vanhassa harmaakivikirkossa näyttävä juhla.²⁵ Muutamaa vuotta aiemmin palanut Kemiön kirkko oli juuri saanut upouuden sisustuksen. Lisäksi kirkon pohjoisseinälle oli puhkaistu uusia ikkunoita, ja vihkipari, hääväki ja koko kirkkokansa varmasti suorastaan kylpivät keskikesän valossa.²⁶

Kotitaloissa vastaviihittyjä odottivat ajan tavan mukaan monipäiväiset juhlat, joita varten oli poltettu viljaa viinaksi, pantu maltaita olueksi ja leivottu ruista leiväksi. Viinaryypyt tervehtivät niin häätaloon tulijoita kuin juhlia jatkavia toisen hääpäivän aamuna. Morsiamen kodissa syötyä hääateriaa seurasi aamuyöhön jatkunut tanssi. Toisen hääpäivän päivällinen syötiin sulhasen kotona. Sen ruokalistalla oli kahdesta vadista tarjoiltu morsiuspuuro. Naimattomat naiset ottivat annoksensa morsiamen vadista ja miehet sulhaselle tarjotusta astiasta. Vateihin oli piilotettu sormukset, joiden löytäjien uskottiin astuvan seuraavaksi avioon. Hääit olivat myös hulluttelujuhla, ja nuorison riehakkaisiin juhlallisuuksiin kuului häiden aattona lämmitetty morsiussauna. Sen jälkeen hupia ja

nauria tarjosivat kummallisiin vaatteisiin pukeutuneet morsiamen ystävät, jotka saattoivat kelloja, kulkusia ja peltiastioita meluisasti kalistellen ja lippuja heilutellen saunapuhtaan vihille menevän kylvystä kotiin.²⁷

Tiivis suku- ja kyläyhteisö sulki lämmöllä ja rakkaudella suojiinsa myös Johanin ja Marian marraskuun lopulla syntyneen esikoisen, joka sai kasteessa nimen Carl nähtävästi enonsa ja kummisetänsä, juuri kaksikymmentä vuotta täyttäneen Carl Erikinpojan mukaan. Carlin sylikummina toimi hänen nuori tätinsä, Johanin yhdeksäntoistavuotias sisar Ulrika Erikintytär. Kylän kolmatta lampuotitilaa edusti Västerstugun lampuodin vaimo Lisa Juhontytär. Muut kummit olivat torpparinvaimo Maria Kustaantytär, joka oli Carlin äidin täti, ja tämän puoliso, torppari Johan Gabrielinpoika sekä hieman kauempana itse Kemiön saarella sijainneen Gesterbyn Södergårdin lampuoti Erik Antinpoika.²⁸ Carlin sukulaisten hyvistä ja läheisistä väleistä kertoo sekin, että edellä mainittu torpparipari oli jo parikymmentä vuotta aiemmin valittu Carlin äidin kummeiksi. Lisäksi Carlin äidinisä, Kvarnbackan isäntä Erik Kustaanpoika oli Carlin isän Johan Erikinpojan kummisetä ja appi.²⁹

Carlin kummit löytyivät siten pääasiassa tiiviistä sukupiiristä, eivätkä nuoret vanhemmat halunneet ainakaan alleviivaten pönkittää esikoisensa kummivalinnoilla omaa sosiaalista asemaansa. Näin toimivat pyysivät mieluusti lapsensa kasteen todistajiksi itseään varakkaampia tai ylempisäätyisiä miehiä ja naisia³⁰, mitä Johan ja Maria eivät tehneet. Ehkä he tunsivat oman ja perheidensä aseman niin turvatuksi, ettei tällaisille rikkaille suojelijoille katsottu olevan tarvetta. Ei pidä kuitenkaan unohtaa, että myös niin sanotulla rahvaalla oli sosiaalista pääomaa kasvattavia sosiaalisia verkostoja, joiden tukipuita kummit olivat. Carl Grandell hyötyi vielä aikuisena

kummiensa tarjoamasta avusta esimerkiksi työmahdollisuuksia etsiessään.

Kirkkolain mukaan vastasyntynyt oli kastettava viimeistään kahdeksan päivän ikäisenä kirkossa seurakunnan läsnä ollessa. Sylikummiksi valitun Ulrika Erikintyttären tuli pitää kolmen päivän ikäinen veljenpoika lämpimänä ja hyvissä voimissa, kun ristiäisväki kokoontui viemään vastasyntynyttä kasteelle Kemiön marraskuisen kylmään kivikirkkoon. Carlin äiti oli vielä synnytyksenä jäljiltä kirkottomaton eikä voinut liittyä juhlijoihin. Synnyttäneen naisen lapsivuodeaika kesti noin kuusi viikkoa ja sen päätti kirkkolain määräämä ja kaikille naisille pakollinen kirkkoonottoseremonia eli kirkotus.³¹

Käytännössä lapsivuodeaika tarjosi mahdollisuuden lepoon, kun nuori äiti ei saanut liikkua ulkona, käydä vieraisilla, aterioida muiden kanssa tai osallistua keittiöaskareisiin, koskea astioihin, ruoka-aineisiin tai veteen. Puoliso sai niin ikään palata yhteiseen aviovuoteeseen, nukkua vaimonsa kanssa ja koskea tähän vasta kirkottamisen jälkeen. Käytäntö juonsi juurensa Vanhan testamentin Mooseksen lain näkemyksiin synnyttäneen naisen saastaisuudesta. Luterilainen kirkko ei tätä ”juutalaista” käsitystä hyväksynyt, mutta säilytti vanhan perinteen ja katsoi, että toimituksessa oli kysymys kiitosaktista. Kansan parissa ajatus synnyttäjän saastaisuudesta sen sijaan eli lähes nykyaikaan asti.³²

Kirkkokastetta seurasivat ristiäiskestitykset. Lapsen syntymään liittyviä pitoja olivat kastajaiset, ristiäiset, varpajaiset, lapsioluet ja vielä kirkotusoluet, kun äiti kävi synnytyksen jälkeen ensimmäistä kertaa kirkossa. Yleensä ristiäisiä vietettiin päivä tai pari, mutta juhlinta saattoi venähtää useammankin päivän pituisiksi juomingeiksi. Joskus lapsen syntymään liittyviä juhlia varten pantiin oluterä, jonka arveltiin riittävän janoisille

**Wäarentäjä Carl Grandellin sattumuksien
täyttämä elämäntaival avaa näköalan
veijareiden ja lurjusten elämään ja
1800-luvun Suomeen.**

1800-luvun alussa ihmisen paikka oli ennalta määrätty, eikä rahvaalla ollut mahdollisuuksia nousta yhteiskunnan portaita ylöspäin. Hitaasti leviävä kirjoitustaito tarjosi nokkelalle henkilölle asemansa parantamiseen yhden keinon. Mahtavampiensa vallasta pääsi luikahtamaan ja kohtaloon pystyi jekuttamaan väarentämällä rahaa, työtodistuksia ja erilaisia lupakirjoja. Kiinni jäätyään väarentäjää kuitenkin odotti kuolemantuomio.

www.wsoy.fi

92.6

ISBN 978-951-0-50684-4